

Ortolansparv i Örebro län år 2021

Emberiza hortulana (CR)

Länsstyrelsen
Örebro län

Tillsammans för ett hållbart och levande län

Länsstyrelsen har regeringens uppdrag att främja en hållbar utveckling och göra verklighet av nationella mål utifrån länets förutsättningar. Med bred och djup kunskap arbetar vi nära verksamheter, människor och natur och gör avvägningar mellan olika intressen.

Titel: Ortolansparv i Örebro län år 2021

Utgivare: Länsstyrelsen i Örebro län

Diarienummer: 511-896-2022

Publikationsnummer: 2022:2

Text: Magnus Persson

Bilder: Magnus Persson, där ej annat anges

Framsidesbild: Ortolansparvspar under häckning, 12 juli 2021

Redigering och kontakt: Inger Holst, Länsstyrelsen i Örebro län

Sammanfattning

Den första ortolansparven anlände till Kvismaren 11 maj 2021 vilket är ca 11 dagar senare än normalt. Under säsongen observerades endast två sjungande hannar i Kvismaredalen, varav endast en häckade. Detta är den lägsta siffran i modern tid. Den häckande ortolanhannen upptog ett tidigare känt revir och fick ut två kullar. Det bedöms som att den var polygyn, det vill säga, den hade två honor. Cirka 4 ungar kom på vingar i de två olika kullarna (2+2), vilket får anses som små kullar.

Årets artbevarande åtgärder bestod bland annat i att lantbrukarna lämnade extra mycket osådda körspår samt att ett dike rensades. I synnerhet gav det rensade diket positiva resultat, både för födosök och som lämplig boplats. Dessutom användes rensmassorna från diket frekvent som utkiksplats. Kanske är bristen på öppna diken en större begränsande faktor för arten än vad man tidigare trott.

Ortolansparv sitter på ett vasstrå och bevakar sitt revir längs det rensade diket. Foto: 9 juli 2021.

Innehåll

Tillsammans för ett hållbart och levande län	6
Sammanfattning	7
Inventeringsresultat.....	9
Ytterby, Odensbacken.....	9
Söröslätten, Kvismaredalen	9
Häckningskalender bo nr. 1.....	13
Häckningskalender bo nr. 2.....	13
Polygyni	13
Artbevarande åtgärder	14
Rensat dike gav slätten liv	14
Rensmassorna - en oväntad glädje.....	16
Osådda körspår	17
Övriga åtgärder	18
Referenser	20
Bilagor.....	21
Bilaga 1. Ortolansparvens trendkurva i Örebro län.....	21
Bilaga 2. Diagram över ortolanens kläckningsdata de senaste 9 åren (2013–2021).	21
Bilaga 3. Ortolansparvens födosökstårta i Kvismaren under 2017.....	22
Bilaga 4. Tillväxtkurva över spannmålshöjder 2021.....	23

Inventeringsresultat

Här redovisas 2021 års inventering av ortolansparv i Örebro län. Två sjungande hannar observerades varav endast en häckade. Den häckade dock två gånger, sannolikt med två olika honor, så kallad polygyni. Detta är den lägsta numerär av ortolansparv vi haft i länet inom överskådlig tid. Inventering genomfördes av Magnus Persson, Länsstyrelsen med god hjälp av Kvismare fågelstation.

Ytterby, Odensbacken

En hane upptäcktes sjunga 12 maj av Anders Jacobsson. Den satt i en åkerholme i Ytterby, cirka 700 meter norr om Kvismare kanal. Hannen bytte stundom sångplats och vid slutet av maj sjöng han vid en annan åkerholme 450 meter bort. Hannen hittade ingen hona och den 29 maj var sista observationen i Ytterby. Individens var sannolikt en ung 2K-hane, ej ring- eller färgmärkt och bedömdes inte häcka. Biotopen i Ytterby ser lämplig ut med ett relativt småbrutet landskap, åkerholmar, vårsådda fält, gamla beteshagar, grävningsarbeten och jordhögar (se fig. 1 & 2).

Figur 1 & 2. Biotopbilder från Ytterbyreviret som såg lämpligt ut. Foto: 29 maj och 7 juni 2021.

Söröslätten, Kvismaredalen

Maj

Den 11 maj skedde den första observationen för året, vilket är ca 11 dagar senare än normalt (se fig. 3). Den 13 maj sågs hannen och en hona födosöka tillsammans på havreåkern i dess revir, havren var då 3–5 cm hög. Att endast en ortolanhanne anlant till Kvismaredalen är den lägsta siffran någonsin i den moderna ornitologins tid (Jan Sondell, pers. kom. okt. 2021). Den sena ankomsten berodde på en kall vår nere i Europa som hindrade många tropikflyttare att sträcka norrut till sina häckplatser.

Figur 3. Första observation för året i länet var den 11 maj. Normalt brukar den anlända 1 maj. Foto: Viltkamera, 11 maj 2021.

Sångplatsen i maj var mestadels i Anderssons holme vilket inte riktigt visade sig vara den plats där häckning ägde rum. I slutet av maj förflyttade hannen ibland sin sångplats till Malmgrens lilla holme, vilket senare skulle visa sig vara platsen för bo nummer 1. Mellan den 25–27 maj kom stora regnmängder och Kvismaredalen blev till stora delar översvämmad, inklusive många åkrar. Den stora översvämningen dränkte dock inte bo nr. 1 som vid tiden för översvämningen hade ägg som ruvades av honan (se fig. 4). Boet var placerat i östkanten (vanligt väderstreck för boets placering) av åkerholmen, aningen högre i topografin vilket räddade det från att sköljas bort av översvämningen.

Figur 4. Under översvämningen i Kvismaren stod dessa åkrar delvis under vatten. Det rensade diket är överfullt. Vid denna tid låg ortolanen på ägg i bo direkt på marken. Som tur var låg boet lite högre i terrängen uppe i kanten av en åkerholme. Foto: Johan Andersson, 27 maj 2021.

Juni

Äggen i bo nr. 1 kläcktes ca 2 juni vilket är nästan två veckor tidigare jämfört med medeldatum som är 14 juni (se figur under *Bilagor*). Paret matade ungar under första veckan i juni. Matningen upptäcktes under en fältvandring med Länsstyrelsen och markägarna och väckte stor förtjusning. Det är oklart hur många ägg eller ungar som låg i boet då det aldrig besöktes på grund av ökad risk för predation. Honan och hannen delade ganska lika på arbetet med matningen under tiden ungarna låg i bo. Födan som föräldrarna matade ungarna med hämtades bland annat från det rensade diket, osådda sprutspår ute på korn- och havrefält samt ett orensat dike (Tybblebäcken) med en gräsbevuxen skyddszon 200 meter från boet. Även födosök i trädkronor noterades men som observatör tappas fågeln ofta ur sikte bakom lövverket. Några dagar innan ungarna lämnat boskålen matades ungarna även med havre från utfodringen, dock inte i någon hög utsträckning. Flygsträckan under födosöksrundorna varierade på mellan 60–200 meter från boet. Matning av ungarna skedde inte sällan var femte minut men ibland dröjde det upp till 15 minuter. Den 11 juni lämnade ungarna boskålen och vallades och matades då enbart av honan i boets omgivning. Ibland ute på fältet, ibland inne i åkerholmarna och ibland intill det rensade diket. Hannens föräldraroll förändrades vid denna tid till att då och då vaka (mate-guarding) över den nyblivna familjen. Men hannen hade delat fokus och hördes sjunga med ny energi, återigen i Anderssons holme 100 m därifrån. Han altererade alltså mellan att vakta familjen vid Malmgrens lilla holme och att sjunga långsång i Anderssons holme och i närheten av det rensade diket. Detta förklarades senare av att den hade en andra hona och bedrev polygyni, vilket finns dokumenterat enbart två gånger tidigare hos ortolansparv, en i Kvismaren (Persson & Sondell, 2018) och en i Uppland (Durango, 1948). I slutet av juni kunde två utflugna ungar kunde konstateras från bo nr. 1, varav en sågs lyfta från det rensade diket upp i en asp (se fig. 5) medan den andre lät sitt ungfågelläte, ett kort metalliskt ”tzitt”.

Figur 5. Ortolanunge från bo nr. 1 som är ungefär 25 dagar gammal. Foto: 28 juni 2021.

Juli

I början av juli matades ungar i ett nytt bo i dikesrenen av det rensade diket cirka 70 meter från bo nr. 1. Även detta bo var vänt åt öster vilket är det dominerande väderstreck för ortolanbon. Hannen och honan hjälptes åt med matningen så länge ungarna var i boet. Innan föräldrarna flög ner till boet med mat användes ofta ett vasstrå som mellanstopp där den spanade efter faror en sista gång innan den damp ner i boet (se fig. 6). Födosöket skedde i princip på samma typ av

Figur 6. Ett mellanstopp nära boet och inte för högt är något ortolanen ofta använder sig av. Detta vasstrå användes ofta som mellanstopp. Här spanar den efter faror en sista gång innan den flyger ner till ungarna i bo. Foto: 9 juli 2021.

platser och avstånd som för bo nr. 1, alltså främst diken och osådda körspår med en flygsträcka på 60–200 meter. De fyra sista dagarna ungarna var i boet ingick även havre i dieten. Ungarna i bo nr. 2 lämnade boskålen den 15 juli och honan vallade och matade ungarna i omgivningen, med viss hjälp av hannen. Då inte heller bo nr. 2 besöktes p.g.a. högre risk för predation, kan jag inte säga

hur många ägg eller ungar som producerades men bedömningen är att båda kullarna var små med cirka 2 + 2 flygga ungar.

Häckningskalender bo nr. 1

11 maj: Första observation av hannen

22 maj: Beräknat ägglägningsdatum (+/- 2 dagar). Ruvar sedan ca 12 dagar.

27–29 maj: Stor översvämning i Kvismaredalen.

2 juni: Äggen kläcks i bo #1 (+/- 2 dagar).

11 juni: Ungarna lämnade bo #1 (matas i boet i ca 10 dagar).

12–30 juni: Paret matar två utflugna ungar i boets närhet.

Häckningskalender bo nr. 2

25 juni: Beräknat ägglägningsdatum bo#2 (+/- 2 dagar).

6 juli: Äggen kläcks i bo #2 (+/- 2 dagar).

15 juli: Ungarna lämnade bo #2 (matats i boet i ca 10 dagar).

16–22 juli: Paret matar två utflugna ungar i boets närhet.

22 juli: Sista ortolanobsen för året.

Polygyni

Varken honorna eller hannen var färg- eller ringmärkta i Kvismaren, vilket gör det svårt att se skillnad på individerna i fält. Dessutom var honorna inte alls streckade som de normalt är avbildade i fågelböckerna, så det var överhuvudtaget svårt att skilja könen åt på fjäderdräkten (se fig. 7). Jag fick mer förlita mig på en blandad bedömning av uppträdande och läten vid könsbestämning, till exempel så sjunger endast hannar, endast hannar vaktar (s.k. mate-guarding) och honor ser man knappt skymten av i fält förrän de börjar mata ungar. Ringmärkningsförsök gjordes med hjälp av Kvismare fågelstation men lyckades inte. Det står dock klart att det var två olika honor, vilket jag först i efterhand begrep. Det som tyder på två olika honor var att det nästan samtidigt skedde matningar på två olika ställen, dessutom är det svårt för en och samma hona att hinna med två kullar inom en månads tidsram. Det är för mig andra gången jag noterar polygyni hos arten sedan min start av ortolanstudier för 11 år sedan (Persson & Sondell, 2018).

Figur 7. Ortolansparvpar i gråbo. Vem är hona och vem är hanne? Båda honornas utseende var mycket lika hannens. Honan sitter till höger och hannen åt vänster med aningen bjärtare persikofärgad mage. Notera törnsångaren nere till höger i gråbon. Foto: 12 juli 2021.

Artbevarande åtgärder

Under 2021 beslutade Länsstyrelsen i samråd med tre engagerade Kvismarebönder, tillika markägare att rensa ett öppet dike, dubblera mängden osådda körspår i spannmålsåkrar, lämna smala osådda stråk i rapsfält, skrapa upp en öppen jordfläck i gräsmark, lämna boplatser obesprutade samt att lämna en yta på 0,2 ha osådd.

Rensat dike gav slätten liv

Inventering visade ett mycket positivt resultat av det rensade diket. Diket är 430 meter långt och det var vattenfyllt helt eller delvis under maj och juni för att i juli torka upp och hade då en fuktig gyttjebotten. Vattnet i diket var en magnet för flera arter och sannolikt är bristen på fukt, vatten och öppna diken en större begränsande faktor för ortolanen än vad man tidigare trott. Biotopen vid diket använde ortolanen till födosök, vätskepåfyllning, vattenbad och inte minst placering av ett bo. Både adulta och de nyss utflugna ungarna vistades mycket i diket närhet då det gav både mat, vatten och skydd. Många andra arter såsom sånglärka, busk- & stenskvätta, törnsångare, sädesärla, hämpling, pilfink och gulsparv sågs frekvent längs det rensade diket.

Figur 8. Ett 430 meter långt dike rensades av Björn Johansson. Foto: 11 december 2020.

Figur 9. Det rensade diket gav slätten liv i form av öppet vatten som genererade insekter och möjlighet till att dricka och bada. Flera jordbrukstättningar vistades vid diket och på de kvarliggande rensmassorna vilka bland annat användes som en plats där tättingarna övervakade sina revir. Foto: 3 maj 2021.

Figur 10. Ortolanen nyttjade det rensade diket på flera sätt, här har den nyligen badat. Var har den annars möjlighet att göra detta när öppna diken med tillräckligt svag slänt knappt finns i dagens alltjämt täckdikade jordbrukslandskap. Foto: 14 juni 2021.

Rensmassorna - en oväntad glädje

Rensmassorna fick ligga kvar som jordsträngar á 70 cm höga längs med diket. Dessa nyttjades som utsikts- och sångplats av ortolan och andra jordbruks-tättingar. De lite högre ogräsväxter såsom bladvass, tistel och gråbo växte snabbt upp under säsongen och blev omtyckta utsikts- och sångplatser då de var högre än spannmålen.

Figur 11 & 12. Gulsparr, ortolan och sädesärla nyttjar biotoperna som rensmassorna skapade. Jordsträngarna längs diket var ca 70 cm höga. Foto: 12 juli och 3 maj 2021.

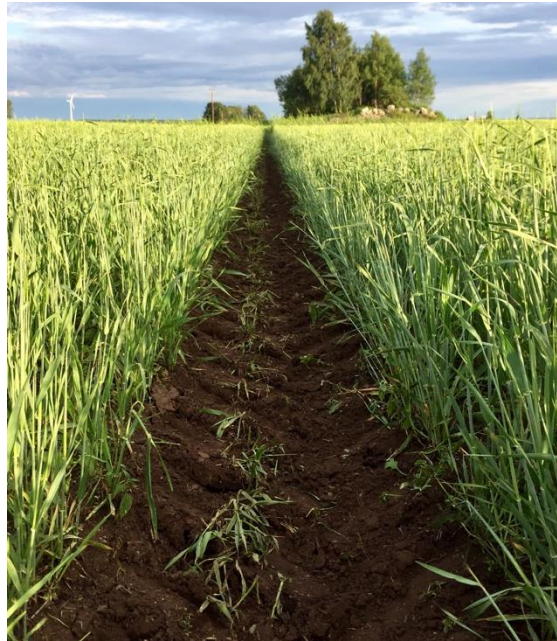

Figur 13. Ortolanen sitter på den upphöjda jordsträngen och bevakar reviret. Jordsträngen utgjorde sannolikt en viktig möjlighet för småfåglar att komma upp en bit över grödan och spana. Foto: 14 juni 2021.

Osådda körspår

De osådda körspåren vet vi sen tidigare studier (Sondell, et al., 2019) används i hög grad av ortolan vid födosök på marken. Även årets inventeringar visade detta. Körspåren ger småfåglar landningsbanor att landa i på fälten för att sen leta marklevande insekter i. Ett problem är dock att det inte finns så många insekter i åkrarna, som regel besprutas med bekämpningsmedel. Att dubblera mängden körspår på åkerarealer vid tidigare kända ortolanrevir ger arten mer möjliga födosöksplatser. Ett osått körspår är ca 37 cm brett (om två osådda rader lämnas) och ortolanens vingbredd är ca 26 cm vilket gör att den kan flyga upp och ned utan att slå sönder vingpennorna. När grödan gått i ax hänger vippan in en bit över spåret och bildar då ett kamouflage mot överflygande rovfåglar.

Figur 14. Osådda körspår i spannmålsfält ger ortolan och andra småfåglar en bra plats att födosöka på. Under 2021 anlade markägare bubbla mängden körspår på utvalda arealer, alltså med 12 m mellanrum istället för 24 m. Foto: 24 juni 2021.

Övriga åtgärder

Vissa av de artbevarande åtgärder som utfördes studerades inte då de hamnade utanför de i år få ortolanernas födosöksområde. Detta gällde uppskrapning av öppen yta i gräsmark, osådd yta på 0,2 ha samt osådda stråk i rapsfält.

De informationsskyltar som hänvisade besökare att inte gå ut på fälten har fungerat bra. Även skyddet på artportalen.se är effektivt. Arten döljs fram till 15 juli för att undvika mänsklig störning av denna akut hotade art.

Figur 15 & 16. Osådda stråk i rapsfält vid Lindåsabacken var en av åtgärderna för att underlätta födosök på barmark. Till höger ses en osådd yta på 0,2 ha. Den ger mycket bar mark och en hel del ogräs. Båda dessa låg för långt bort från ortolanens revir och kunde därför inte utvärderas. Foto: 18 och 23 juni 2021.

Figur 17. Skyltar med information och som hänvisar besökare att inte gå ut på åkrarna har fungerat bra.
Foto: 18 juni 2021.

Referenser

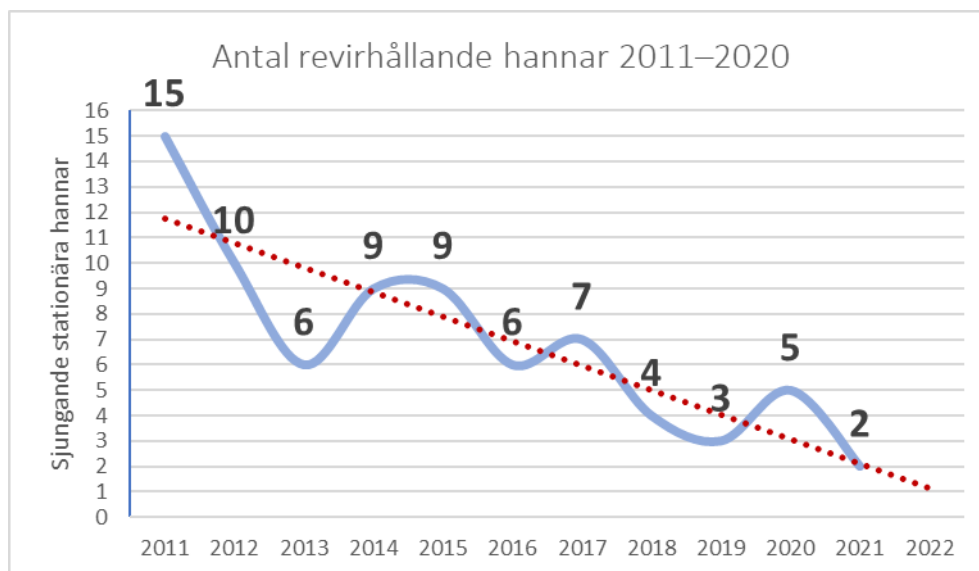
Durango, S. (1948). Notes sur la reproduction du bruant ortolan en Suède. *Alauda* 14: 1–21.

Persson, M., & Sondell, J. (2018). Den andra kända observationen av polygyni hos ortolansparv *Emberiza hortulana*. *Ornis Svecica*, 28(2–4), 74–76.
<https://doi.org/10.34080/os.v28.19533>

Sondell, J., Durà, C., & Persson, M. (2019). Breeding prerequisites for Ortolan Bunting *Emberiza hortulana* in Swedish farmland with special focus on foraging. *Ornis Svecica*, 29, 5–25.
<https://doi.org/10.34080/os.v29.19554>

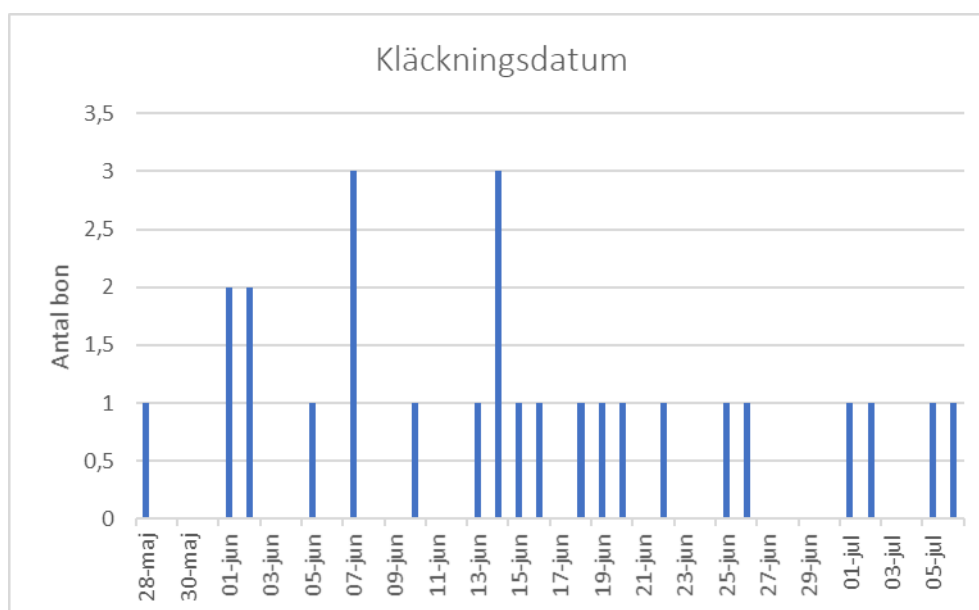
Bilagor

Bilaga 1. Ortolansparvens trendkurva i Örebro län.

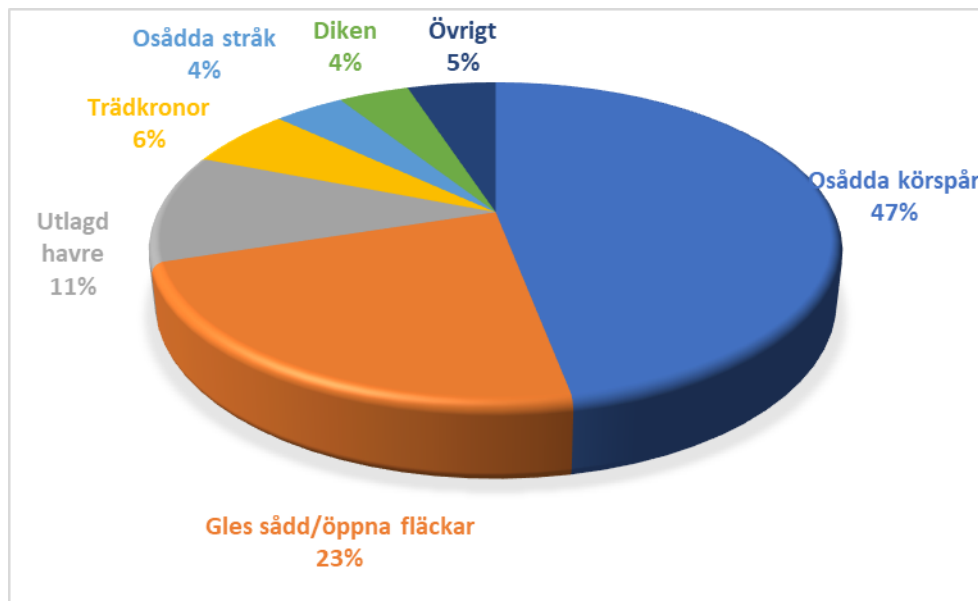
Bilaga 1. Antal ortolanrevir sjunker med drygt 1 hane/år i länet och kräftgången tycks mycket svår att stoppa. Statistiken redovisar sjungande hanner, men säger inget om häckningar eller hur de har lyckats. Den prickade röda trendlinjen visar att ortolansparven är utrotad ur länet år 2023. Källa: Länsstyrelsen i Örebro och Föreningen Kvismare fågelstation.

Bilaga 2. Diagram över ortolanens kläckningsdata de senaste 9 åren (2013–2021).

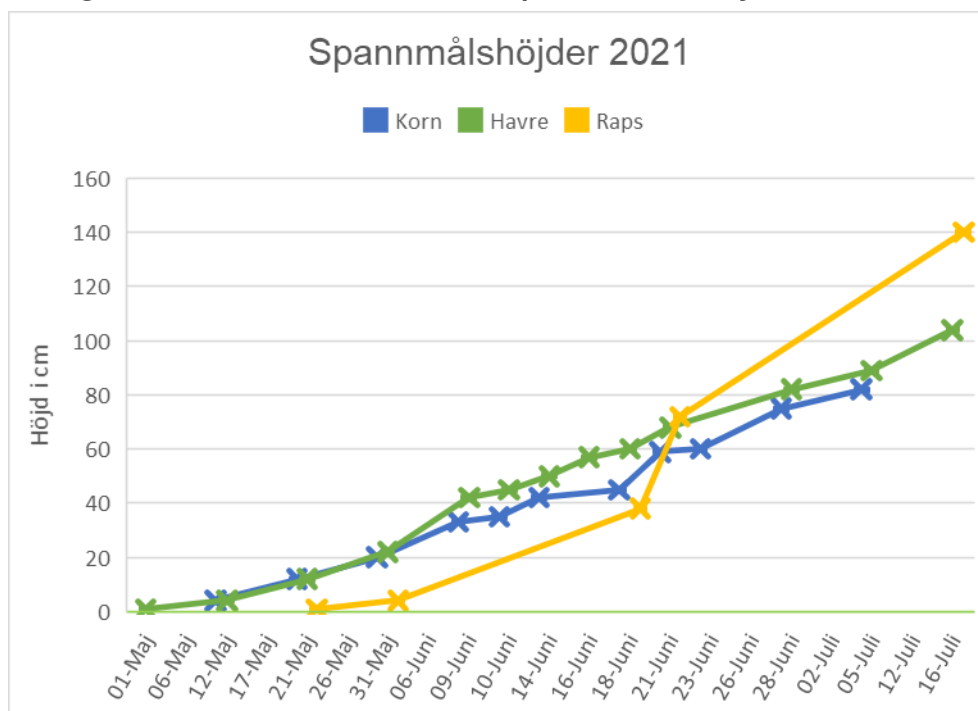
Bilaga 2. Diagrammet visar vilket datum äggen har kläckts i ortolansparvens bon med data från 26 bon under perioden 2013–2021. Medeldatum är 14 juni för denna period. Källa: Länsstyrelsen i Örebro län och Kvismare fågelstation.

Bilaga 3. Ortolansparvens födosökstärta i Kvismaren under 2017.

Bilaga 3: Ortolanens val av födosöksplatser från 271 födosöksobservationer i fält år 2017 i Kvismaredalen. Figuren visar ortolanens val av födosöksplatser när de letar mat till ungarna. Osådda körspår dominerar. I dessa osådda spår kör traktorn vid besprutning och gödsling för att inte köra ner växande gröda. Gles sådd/öppna fläckar är områden med dålig tillväxt eller små öppna luckor ungefär stora som fotbollar. Utlagd havre används främst när ungarna blivit lite äldre och födan övergår då till mer vegetabilier. Födosök av larver uppe i trädkronor sker troligen i större utsträckning än vad vi kan påvisa då man som observatör lätt tappar bort fågeln i lövverket. De osådda stråken var ca 4 meter breda och harvades upp av bönderna som en del i åtgärds paketet under åren omkring 2017 (är ej längre lika aktuella som åtgärd). Födosök i diken är troligen vanligare om diket är rensat och med lågsläntade kanter jämfört med igenvuxet med branta kanter. Övrigt kan t.ex. vara grusvägar eller gräsmark inne i åkerholmarna. Källa: (Sondell, et al., 2019).

Bilaga 4. Tillväxtkurva över spannmålshöjder 2021.

Bilaga 4. Omkring ortolanreviret i Kvismaren växte i huvudsak tre fält med tre olika grödor. Här redovisas de olika spannmålshöjderna. Lägg märke till den tämligen låga tillväxten i maj som var en kall månad och med översvämning runt den 27 maj. Veckan innan midsommar var tillväxten som högst med ca 1,5 cm/dag. Mätningar gjordes med tumstock i fält.

Länsstyrelsen
Örebro län

Länsstyrelsen i Örebro län
Stortorget 22, 701 86 Örebro
010-224 80 00
orebro@lansstyrelsen.se
www.lansstyrelsen.se/orebro